

Az első világháború ellátó szolgálata

Szauter Lajos őrnagy

Az első világháború kirobbanása óta eltelt 70 esztendő alapjaiban változtatta meg a fegyveres küzdelem megvívásának eszközeit, elveit. Nem változott azonban az, hogy a harcot megvívó katonáról folyamatosan és megfelelő színvonalon gondoskodni kell, valamint az a tény, hogy a csapatok ellátása döntően befolyásolja a harc kimenetelét.

Úgy gondolom, az első világháború ellátásából kiragadva néhány, általam lényegesnek tartott körülményt, bizonyítani tudom, hogy az ellátás megszervezését és végrehajtását csak elméletileg jól felkészült, a várható harc lefolyását elképzelni tudó hadtáp szolgálata képes.

Az első világháborút feldolgozó irodalomban megtalálhatók az ellátással foglalkozó művek is, de egyetlen szerző sem tudta megkerülni az ellátás kérdéseit, s ezen belül egy sem akadt, aki ne az elmarasztalás hangján foglalt volna állást.

A szerzők megállapítják, hogy az ellátó szolgálat feladatai és céljai békében és háborúban eltér egymástól. Az első világháborút megelőző időben az ellátó szolgálat (hadbiztosság) arra volt hivatva, hogy a csapatok anyagi szükségleteinek az előírt minőségben és mennyiségben való, legkedvezőbb áron történő beszerzését, azok gazdaságos kezelését, felhasználását irányítsák és ellenőrizzék. Ez alapvetően gazdálkodó tevékenység volt, melyhez katonai, jogi, közgazdasági, technológiai és számviteli ismeretek kellettek. Ezzel szemben háborúban a gazdasági szempontok háttérbe szorultak, ugyanis az élelmet, felszerelést, ruházatot, bármibe került is, elő kellett teremteni.

Az ellátást megvalósító intézetek, szervezetek és intézmények, valamint a felszerelés hiányosságaira a háború közvetlen megindulása ráirányította a figyelmet, melynek következtében ezek a háború alatt több esetben változtak, illetve módosulásokon mentek át. A háborús inség hazánkban soha nem sejtett pótszerzést (szederlevélből tea; csalánrostból, vagy papírból készült szövet) tett szükségessé. A pénzbeli illetmények fokozatos emelkedése, az élelemdagok, főként a kenyér és húsadag kiszabtatának csökkentése tanulságos kísérő jelenségei voltak a gazdasági viszonyok általános leromlásának. Munkánk elején rögzíteni kívánok néhány tanulságot, melyet a szerzők a háború elemzéséből le tudtak vonni.

Az első, amire a háború mindenkit megtanított az, hogy az anyagi ellátás el nem hanyagolható tényezője a harcászati és hadművelleti sikernek. Amiért a vezetés ezt elmulasztotta, a szerbiai hadjárat összeomlásával kellett fizetnie.

A háború későbbi éveiben, amikor úgy a fronton, mint a hátszágban mindenki éhezett, esetenként előfordult, hogy az anyagi ellátás lett a hadműveletek célja.

Egy cs. és kir. gyalogezred (4 z-al) 4660 fő és 268 ló, egy cs. és kir. lovas- ezred (6 szd-al) 1260 fő és 1250 lóval rendelkezett mozgósítás után.

Az első világháború után sok szerző elmarasztalta a politikai és katonai vezetést, mert úgy érezte, elmulasztották a háború gazdasági előkészítését meg- felelően végrehajtani. A vezetés mellett szól, hogy jeles közigazdászok a háború tartamát illetően úgy foglaltak állást, hogy a háború a közigazdaság összerop- panása nélkül sokáig nem tarthat; 3-4 hónapnál tovább tartó háborút egyik had- viselő sem bír el. A hadsereg vezetői is úgy ítélték meg, hogy a háború nagyon rövid tartamú lesz, s ez alatt a kereskedelmi forgalom szünetelni fog. Úgy ítélték meg, hogy a hadsereg szükségletei azokból a készletekből, melyeket béke idején halmoztak fel, kielégíthetők lesznek. Tény, hogy a fenti véleménnyel szemben olyanok is voltak – Langlois és Mordac tábornokok –, akik úgy véle- kedtek, hogy a háború elhúzódik, s különösen Németországgal szemben a háború sorsa nem fog egyetlen csatában eldőlni. Ezek a vélemények azonban nem talál- tak meghallgatásra azokon a helyeken, ahol a döntések születtek.

Az a tény, hogy a legfelső katonai vezetés dogmaként állította a háború rövid tartamát, azzal is együtt járt, hogy ilyen körülmények között mire való lett volna olyan szervezetet létesíteni, melynek eredményei csak elkésve fognak mutat- kozni. Úgy gondolták, többet ér az ellátó szervek létesítésénél az, ha a harc- vonalból egyetlen katonát sem vonnak el, mert így elérhető, hogy a lehető leg- nagyobb létszámmal lehet rárontani az ellenségre.

A hadbiztosokat (mai terminológiával hadtáptiszt) nagy koncepciókra, kicsi- nyes aggodalmaktól mentes, nagyvonalú gondoskodásra nevelték a bécsi had- biztos tanfolyamon. Engelhard, az 1870/71. évi hadjárat vezető hadbiztosa úgy foglalt állást, hogy kétszeresen, sőt háromszorosan kell a hadsereg szükségletét biztosítani, ha minden eshetőséggel szemben a nélkülözéstől meg akarjuk kímélni. Ez az elv, párosulva a háború gyors befejezésével kapcsolatos nézetekkel azt eredményezte, hogy a háborút a hadseregek a pazarlás jegyében kezdték el. A vezetés hamar rájött, hogy a korábbi jelszó – mely szerint a háborúban a pénz nem számít –, hamis, de a tömegekben oly mélyen ivódott bele, hogy kiirtása nem volt könnyű, különösen a csapattagokban.

Az eredeti okmányokból megállapítható, hogy a katonai vezetés nem akarta észrevenni, hogy a világháborút megelőző háborúk sorsát sok esetben nem a tak- tikai, illetve stratégiai győzelem döntötte el, hanem az egyik vagy másik, sokszor azonban a mindkét fél anyagi kimerülése fejezte be. A monarchia katonai veze- tése az anyag szerepének nem tulajdonított különösebb fontosságot, mélyen belé- jük ivódott Montecuccoli mondása, mely szerint pénz, pénz és ismét pénz kell a háborúhoz.

Az 1913. évben végrehajtott csapatgyakorlatok tapasztalatai után a hadügy- miniszter is kénytelen volt foglalkozni az ellátás kérdéseivel. Az intézkedés meg- állapítja, hogy a hadtáppal kapcsolatos intézkedés, működőképességének fenntartása a csapat harcképességének egyik alapfeltétele. A csapatgyakorlatok tapasz- talatai azt mutatták, hogy a hadtáp csak az alábbi parancsot kapta: „a hadtáp követi a csapatot!”

A gyakorlatok, de különösen a háború alatt meghonosodott az a mondás, hogy amikor lőszer, vagy élelem kell a csapatnak, a hadtápot nem lehet megta-

lálni, amikor azonban visszavonul, a szállító oszlopok bénító akadályként torlaszolják el az utakat.

A miniszter megállapította, hogy „a vonat belrendje magának a csapat belrendjének és fegyelmének tükré. Ott, ahol a vonat rendben van, fegyelmезetten menetel, ott bizonyosan az illető csapatban is rend és fegyelem van. Ezért minden parancsnoknak egyik fő kötelessége legyen a vonat rendjére ügyelni, s a vezetés és felügyeletre hivatottakat a vonatszolgálat munkájának legszigorúbb betartására szorítani.”

1914 május 23-án a miniszter felröta, hogy: „a múlt évi csapatgyakorlatok alkalmából az az észrevétel merült fel, hogy a kivonult hadosztályokhoz beosztott hadbiztossági tisztviselők nem voltak tájékozva a csapatok tartózkodási helyéről, és az élelmezési helyzetéről. Az élelmezési minőségéről és mennyiségéről nem győződtek meg, pedig sok esetben előfordult, hogy a legénység nem kapta meg azt, ami megillette volna.”

Az Osztrák–Magyar Monarchia békeállománya alacsony volt, (436 000 fő) ezért a mozgósítás elrendelésekor – 1914. augusztus 4-én nagy tömegek mozdultak meg. A mozgósítás kihirdetésének pillanatától kezdve az óriási embertömeg kategóriák szerinti szétválogatása, a szállítási problémák miatt a második vonalbeli népfölkelők napokig várakoztak az utcákon és tereken, míg egyáltalán szóba álltak velük.

Az Oroszország elleni felvonulás 1914 augusztus 9-e óta minden szállítóeszköz igénybevetelével folyt. Száznegyven száztengelyes vonat kb. 7000 vagonnal érkezett naponta Galiciába. Az üres szerelvények visszairányítását beszámítva 800 száztengelyes vonat, 40 000 vagonnal volt mozgásban.

A Monarchia esetleges hadszíntereinek különböző földrajzi alakulata következtében a hadrakelt seregek felszerelése háromféle volt: tábori, hegyi, vegyes.

A lényeges különbség – a katonai szervezettől eltekintve – elvileg, hogy míg a tábori felszerelésnél a vonatok és intézetek kocsikból álltak, addig a hegyi felszerelésnél ezek szerepét a málhás állatok, esetleg teherhordó emberek vették át. A vegyes felszerelésnél a készletek egy részét kocsiban, más részét málhás állatokkal szállították. A végrehajtás során azonban jelentkeztek problémák. A szerb-montenegrói hadszíntér jellege főleg az utak járhatatlansága miatt a hegyi szervezeteket kívánta meg, ennek ellenére pl. az 5. hadseregnél egy dandár volt hegyi felszereléssel ellátva.

Az utánszállítás mindjárt a háború elején, úgy az orosz, mint a szerb hadszíntéren nem működött jól. Ennek okai, hogy a hadsereg főparancsnokság a hadműveleti tervek megalkotásánál elmulasztotta az anyagi ellátás kellő mérlegelését. A hadműveletket mindkét hadszíntéren megkezdték, mielőtt a seregek teljes anyagi felkészültségüket elérték volna. A hadsereg-hadtáp, a hadtest és hadosztály-parancsnokságok az ellátó szolgálat felé egyáltalán nem, vagy hibásan intézkedtek, illetve ezeket nem jelentőségüknek megfelelően kezelték. A seregest parancsnokságok azonfelül a valóságos helyzetnek meg nem felelő túlzott igénylésekkel léptek fel, amelyeknek a hadtápfőparancsnokság és a hadügyminiszterium siettek megfelelni és így a vasúti végállomásokon az anyagszállító vonatok összetorlódtak, a vonalak forgalmában zavarokat idéztek elő, az anyagot nem vette át senki, az részben az ellenség kezére került, részben meg is romlott, míg a csapat éhezett.

Komoly szállítási problémát jelentett a 2. hadsereg északra irányítása (egyes részeit Szerbia ellen irányították). Egyes kis részeit átszállították, nagyobb erőket pedig a mozgósítási állomásokon tartottak, illetve közvetlenül északra irányították őket.

A hadtápfőparancsnokság a hadműveleteket megelőzően több intézkedést foganatosított, melyek közül néhányat ismertetni kívánok:

- 9000 tonna élelmet (megfelel kb. 400 000 ember és 100 000 ló tizennégy-napi élelmezésének) szállítottak Bosznia–Hercegovina–Dalmácia (továbbiakban B. H. D) területére;
- magyar királyi népfőlkelő teherhordó osztagok felállítása;
- a felvonulási körletben üzemanyagraktárak létesítése;
- gépkocsioszlopok, hadtestraktárak felállítása;
- a Viztulanak szállítási útvonalra történő felkészítése.

A hadtápfőparancsnokság első parancsát 1914 augusztus 14-én adta ki, s már ebben utalt arra, hogy egyes hadsereg hadtápparancsnokságok főleg élelemben és lőszerben túlzott, a valóságnak meg nem felelő igényléseket tesznek, viszont a felvonulási terület segélyforrásait nem használják ki. Ebben a parancsban történt intézkedés arra, hogy a halottaktól és sebesültektől a fegyvereket és lőszeret el kell venni, a hüvelyeket össze kell szedni és hátra kell szállítani.

Meg kell említeni, hogy tanulmányozva a hadseregfőparancsnokság és a hadtápfőparancsnokság anyagát megállapítható, hogy rendelkezéseik nem mindig álltak összhangban.

Az ellátószolgálat felkészítésének problémáját mutatja, hogy az ellátó raktárak helyzetét sem súlyuknak megfelelően rendezték Pl. a kassai katonai parancsnokság raktára, mely 1914 elején jelentette, hogy a tárolt mozgósítási tartalék készletek (főleg liszt és zab) a mozgósítás első szükségletét sem fogják fedezni, nem volt képes feladatát teljesíteni.

A mozgósítás elrendelésekor derült ki, hogy az elkészített tervek alapján a vezető állomány – két fő kivételével – elvonult. A mozgósítást és ellátást úgy kellett megkezdeni, hogy a bevonuló állomány jóformán teljes ismerethiánnyal küzdött, s az sem volt, aki feladatát képes lett volna meghatározni.

A kárpáti harcok idején a Monarchia csapatai a túlerő következtében visszavonultak. Természetes, a visszavonulás azzal járt, hogy a csapatok az egyébként nehezen mozgatható hadtáp anyagokat hagyták vissza, illetve semmisítették meg. A visszavonuló csapatok ellátása ezért a hátsó ellátószervek, főleg a kassai hadbiztonság feladata lett, mely ezáltal csaknem megoldhatatlan feladat elé került.

A visszavonulás során a kassai hadbiztonságnak a legnagyobb feladatot a visszaözlő sebesültek ellátása okozta, melyeknek csak kis hányada volt rendes kórházvonalokkal szállítható, legnagyobb része hevenyészett, a szükséges berendezésekkel el nem látott és élelmezés tekintetében teljesen a vasúti élelmezési állomásokra alapított, sebesültszállító vonatokon került a mögöttes országrészbe.

Súlyosbította a bajt a már szeptemberben kezdődő kolera és vérhas járvány. Az „M” tervek szerint a kassai helyőrségi kórházat ezer ágy befogadására kellett bővíteni. A háború kitörése után két hónappal Kassán már 20 000 sérült, illetve járványos beteg zsúfolódott össze, akiknek sem orvosi, sem élelem és egyéb ellátása nem volt megszervezve, mivel ilyen tömeges sérült áramlására senki nem számított.

A kisebb és az arcvonalhoz közelebb eső városokban még rosszabb volt a helyzet. Pl. Ungváron 8000 kolerában szenvedő beteg volt, noha itt csak egy kis befogadóképességű, s egy orvos vezetése alatt álló csapatkórház működött. Talán nem túlzó a megállapítás, hogy az első időszakban a veszteségek fő okai az előre nem látott terjedelmek, valamint a szervezetlenség volt.

Békében a hadbiztosi tanfolyamon a kiképzés alap gondolata a támadás, s annak biztosítása volt, a visszavonulást, hozzá ily mértékben, elképzelhetetlennek tartották.

A mozgósítás alig fejeződött be, már kitűnt, hogy az L-2 K jelzésű szolgálati könyv alapján tervezett utánszállítási rendszer a gyakorlatban nem vált be. Alapvető problémát jelentett az ügynevezett típus vonatoknak az elindítása, amelyeknek egy-egy hadosztály hat napi élelmet kellett volna szállítani. A nehézségek főleg ott mutatkoztak, hogy az egyes élelmezési raktárak, amelyek feladata lett volna ezen vonatokat megrakni és elindítani, hol ebben, hol abban az anyagban szenvedtek hiányt, így vagy nem teljesen komplett vonatokat indítottak el, vagy késlek az indítással.

Súlyos gondot okozott, hogy sem szabályzatban, sem „M” tervben nem vették figyelembe széna és szalma utánszállítását. Pedig, hogy ez nem kis tétel volt, bizonyítja hogy pl. a miskolci élelmezési raktárnak naponta két 100 tengelyes takarmányvonatot kellett úrbaindítani.

Súlyos problémát jelentett, hogy a háború kitörése után a hadtápszolgálat a létszámhiányok következtében a szabályzatokban elrendelt ellenőrzéseket nem hajtotta végre. 1918 elején a visszaélések miatt a közös hadügyminisztérium elrendelte az ellenőrzések megtartását, mely igen sok vezető leváltását eredményezte.

A Monarchia, s azon belül a magyar haderő felszerelését vizsgálva meg lehet állapítani, hogy az megfelelt a kor követelményeinek.

A világháborút megelőző évtizedeket a fegyverkezési láz jelentette. A külpolitikai vitákban az erő hangsúlyozása eredményeként a nagyhatalmak állandóan gondot fordítottak haderejük fegyverzetének és felszerelésének tökéletesítésére. E törekvéseket még fokozták és táplálták a munkalehetőséget kereső hadfelszerelési gyárak. A külpolitikai válságok mindig elfojtották az ellenzék csökkentést akaró szavát. Így például az 1908. évi ügynevezett annexiós válság eredményeként kapta meg a hadsereg a mozgókonyhákat és főzőládákat. Az 1912. évi külpolitikai bonyodalmak hatása alatt pedig, miután a katonai vezetés jelentette, hogy a hadsereg téli hadjáratra nincs megfelelően felszerelve, a csapatokat elállták téli alsóruhákkal.

Az anyagi felkészültség legnagyobb hiányossága megítélésem szerint az volt, hogy nem készült az ország hosszantartó háborúra, a hadianyag túlnyomó részéből csak kisebb tartalékkészletek voltak tárolva és az utánpótlásra sem történtek hathatós előkészületek.

A löszergyártás elmaradása miatt a csapatok és a löszerraktárak alapkészletén felül alig volt kiadható lösz, s már az első harcok után úgy a Balkánon, mint Galiciában – különösen tüzéségi löszerből – nagy hiányok álltak be, melyeket időben pótolni a vezetés nem tudott. Lövegenként kb. 500 lövedék volt összkészletben, s ebből is igen kevés gránát (ágyúnál 1/3; taracknál 2/5).

Az egészségügyi felszerelés nem volt elmaradott, ami azonban már az első időszakban problémaként jelentkezett, az az orvosok, különösen a sebészekben

meglevő nagy hiány volt. Az egészségügyi szolgálat nem készült és nem készítette fel kellően a csapatokat járványos megbetegedések ellen, ami súlyos következményekkel járt.

A hadsereg ruházata – a lovasságot kivéve, mely fényes, ragyogó, de annál célszerűtlenebb béke díszegyenruhájában vonult a hadszíntérre – a csukaszürke szín miatt nem vált be, így azt sötétebb árnyalatú anyaggal kellett pótolni.

A csapatok saját maguk segítettek a fényes gombok, díszek stb. okozta hátrányokon, igyekeztek ezektől megszabadulni. Hátrányosnak mutatkozott, hogy az egyes fegyver (csapat) nemek számára különféle ruházati cikkek voltak rendszeresítve. Ennek ellenére csak 1916-ban sikerült a haderő részére az egységes ruházatot elrendelni. A lábbelik gyorsan tönkrementek, tartalék alig volt, a béke-előkészületek e téren olyan hiányosak voltak, hogy hosszabb időbe teltett, míg a cipőgyárak valahogy képesek voltak a szükségletet fedezni. Igen nagy volt a hiány a cserzett, sőt nyersbőr anyagban is. Mindamcllett csak későn intézkedtek a hadseregnél levágott és elhullott állatok bőrének hasznosítására.

A mozgókonyhák (1910-ben magyar és osztrák gyárak versenypályázatán alkották meg a legjobbnak vélt típust – és főzöládák rendszeresítése új fejezetet nyitott a katonaaállomány élelmezésében.

A tábori sütőde magyar találmány volt (Békéssy vk. őrgy. szerkesztette) rendszeresítésével megoldódott a kenyérellátás korábban igen nehéz problémája.

Az ellátást és a szállítást nagyban nehezítette az az elv, mely szerint minden szükséglet közvetlenül a hátországból jusson el a harcolókhoz. A háború elején úgynevezett közbülső raktárak nem is voltak. A helyzetet súlyosbította, hogy a csapatok és intézetek körletében feleslegessé vált anyagokra nézve szabályozó intézkedés a háború elején még nem volt, illetve az ilyen anyagok elvileg a hátországba voltak visszaküldendők.

Ennek igen súlyos következményei voltak. Az anyag egy része (mint pl. vágatásnál az állatbőrök) a csapatok elvonulása után a táborhelyen tönkrement, vagy elveszett, pedig a bőrhiány igen súlyos volt. A sebesültek és betegek fegyverüket és felszerelésüket magukkal vitték a tábori egészségügyi intézetekbe, részben el is dobálták, részben az egyes egészségügyi intézetben maradtak, vagy esetenként a hátországba jutottak. Nem egyszer fordult elő, hogy fegyver- és felszerelés útban volt Bécsbe valamely hadseregtől, ugyanakkor egy másik szembejövő vonaton nagymennyiségű fegyver, felszerelés utazott Bécsből ugyanoda, igénylés alapján.

Ez a helyzet szükségessé tette 1915 őszén a hadtápfőparancsnokság részéről rendszabályok foganatosítását. Ilyen intézkedés volt, hogy minden, – esetleg közösen két egymás mellett küzdő – hadsereg számára egy tábori anyagraktárt állított fel, amelyekben mindennemű anyagot tárolt, s innen a hadsereg kisebb igényei gyorsan kielégíthetők voltak. Minden hadsereg számára felállítottak egy-egy anyaggyűjtő helyet, ahova a feleslegessé vált anyagokat, eszközöket beszállították, rendezték, karbahelyezték, majd kiadták azoknak a csapatoknak, melyek ezeket igényelték. 1915-ben a hadügyminiszter a szerbiai hadszíntér részére zsákmánygyűjtő osztagokat állított fel, melyek működése jól bevált.

1914 július végén mindenki meg volt győződve, hogy mire a „lomb le hull” a háború befejeződik, ezért a télre különös előkészületek nem történtek, illetve azok csak októberben indultak meg. Mivel az utánszállítás döntően fogatolt járműveken történt, mely hóban megoldást csak a szán jelentett. Szán azonban az

egész Monarchiában – a hadsereg szükségletét figyelembe véve – kevés volt, a kocsik kicserélése szánokkal a havazás beálltakor és tavasszal fordítva, szinte megoldhatatlan volt, s még azon veszéllyel is járt volna, hogy ha periódikusan enyhébb idő áll be, a szállítás az egész úton elakad, mert a szán olvadáskor hasznavehetetlen.

A kárpáti harcok a tél időszakára estek. A közlekedés a hóban és nagy hidegben nehezedett. A viszonylag gyakori és hirtelen olvadásoknál az utak fene-
ketlen sártengerré váltak, az áradások és vadvizek elsodorták a hidakat, föld-
csuszamlásokat okoztak, ami az utánszállításban késéseket okozott. A katonák
részére kiadott téli óvó cikkek, az amúgy is súlyos málhát növelték (egy katona
által magán viselt és magával hordott súly kb. 40 kg volt) aminek következtében
a csapatok hamarabb kimerültek, folyamatos harcra nem voltak képesek.

Munkámban nem törekedtem a teljességre, hiszen a világháború anyaga több
könyvtár terjedelmű. Célom volt viszont gondolatok ébresztése, nem utolsósorban
az érdeklődés felkeltése az elmúlt háborúk szakmai irányultságú tanulmányozá-
sára.

Felhasznált irodalom:

1. Hadtörténelmi levéltár anyagai.
2. Hadtudományi könyvtár anyagai.
3. ZMKA htp. tanszék könyvtára.